

CIGÁJA (BERKE)

Gáspárdy András

SZIE Állatorvos-tudományi Kar,

Állattenyésztési, takarmányozástani és laborállat-tudományi Intézet, Budapest

A cigája régi, önálló juh fajta. A Balkánról Oláh- és Moldvaországon, Erdélyen át húzódott fel a Kárpátok északi hegyláncáig az 1700-as évek során. A hazai posztógyárak igénye és Brassó virágzó gyapjúkereskedelme arra ösztönözte az erdélyi gazdákat, hogy durva gyapjas cukrán állományukat lecseréljék a finomabb gyapjút termelő cigájára (Rodiczky, 1904).

E kifejezetten hármasszerű és alapvetően a hegyi juhok csoportjában nyilvántartott fajta nagyon jól alkalmazkodott Magyarország eltérő földrajzi és éghajlati adottságaihoz, és mint vándornyáj, télen egészen a Fekete-tengerig eljutottak és a következő év májusában már a báránnyal megsaporodva ismét otthon legeltek.

Szentkirályi Ákos (1923) a kolozsvári gazdasági akadémia igazgatója közölte elsőként magyar nyelven tanulmányát a „Cigájajuh”-ról, 1885-ben. A fajtatörténetben érdekes adalék, hogy Festetics Imre (1819) (a Mendel-i cikk megjelenése előtt csaknem 50 évvel) fogalmazott meg németül néhány genetikai törvényt, amelynek alapjául a birtokán lévő „cigályák” is szolgáltak.

Erdélyből az idegen tenyésztők bemutatás és kipróbálás céljából tudatos megrendeléssel és szállítással kerültek el az ország távolabbi vidékére, ahonnan már a fajta egyedei kevésbé szervezett tenyésztők kereskedelmén keresztül oszlottak széjjel leginkább a Duna–Tisza közére. Az első világháborút követően a cigája tenyésztése itt (jobbára Bács-Bodrog és Csanád, kevésbé Pest vármegye déli részén) maradt meg, illetőleg fejlődött tovább. A két világháború között kedvező tulajdonságai révén a paraszti gazdaságokban is terjedni kezdett, mint fejősjuh.

Manapság hazánkban alapvetően kétféle cigája változatról beszélhetünk, az egyik az őshonos (ún. génrezerv, termelésre irányuló szelekció nélkül), míg a másik jelentősen tejtermelésre szelektált (Bodó, 1992; Bodó és Veress, 1997).

A cigájának több változata létezik (Keszthelyi és mtsai, 1999). A történelmi Magyarország területén csak színváltozatból számos fordult elő; például a *kovásznai* változat, ami barnás-vörhenyes (néha kifejezetten sárgás) pofájú és lábú (Schandl, 1941). De más országokban van tarka és teljesen fehér változata is e fajtának. A hazai őshonos változat feje és a lába fekete, kávésbarna színű. A báránnyal színe világosabb-sötétebb homokszürke (barkás), de rövidebb-hosszabb idő alatt a bunda felveszi a fehér színt.

1. táblázat:

Cigája anyák testméret adatai Gáspárdy és mtsai (2001) nyomán

Tulajdonság (1)	Őshonos cigája(2) (n=137)	Tejelő cigája(3) (n=30)	
	Átlag(4) ±Szórás(5)	Átlag(4) ±Szórás(5)	
Testsúly, kg(6)	53,4 6,8	76,0 8,0	***
Marmagasság, cm↑(7)	67,5 4,9	73,8 3,5	***
Törzshossz, cm↑(8)	75,0 6,3	79,6 4,2	***
Mellkasmélység, cm↑(9)	35,1 3,0	34,8 1,9	NS
Dongásság, cm↑(10)	24,3 2,3	25,0 2,1	NS
Övméret, cm⊙(11)	91,4 6,3	104,6 6,1	***
Farszélesség, cm↑(12)	24,4 3,5	28,7 1,9	***
Szárkörméret, cm⊙(13)	8,5 0,7	10,1 0,5	***
Fejhossz, cm⊙(14)	22,1 1,5	25,6 1,7	***
Fülhossz, cm⊙(15)	13,9 1,3	20,4 1,3	***

⊙ - szalaggal mérve (measured by tape), ↑ - bottal mérve (measured by stick),

*** - P<0.05, NS - nem szignifikáns (non-significant)

Table 1: Body measurements of Tsigai ewes after Gáspárdy et al. (2001)

(1)Parameters, (2)Gene-reserve variant, (3)Milking variant, (4)Mean, (5)Standard deviation, (6)Live weight, (7)Height at wither, (8)Trunk length, (9)Chest depth, (10)Chest width, (11)Heart girth, (12)Rump width, (13)Cannon girth, (14)Head length, (15)Ear length

A kifejlett anyák testsúlyáról és testméreteiről az 1. táblázat közöl adatokat; a kosok az anyáknál nehezebbek és nagyobbak.

A kosok egy része sötét, másfél körívet leíró, csigaszerű szarvakat visel, de suta kosok is akadnak. Az anyajuhok szarvatlanok, s csak kisebb részük hord satnya, sarló idomú szarvakat („kecskeszarv”).

A középnagy, szikár fej többé-kevésbé domború profilvonalban határolódik: az orrhát az anyákon enyhén, a kosokon erősebben domború (1. ábra). A szemek nagyok, sötétek és igen élénkek. A fülek általában vastagabb húsúak, rövidek és vízszintesen hordottak. A nyak közepesen izmolt és ráncmentes. A vállak jó kötésűek, a mar közepesen széles és izmolt. A hát és az ágyék egyenes, aránylag hosszú és közepesen izmolt. A far enyhén lejtős, közepes hosszúságú, szélességű, izmoltságú, néha rövid, esetenként csapott. Csontozata erőteljes. A végtagok aránylag hosszúak és mérsékelten izmoltak. A tőgy jól fejlett.

A cigája bőre, nyálkahártyája (fogíny) és a nyelve palaszürke, ilyenek a körömök is. A bunda alatt pigment nincsen vagy hígabb. A cigáják bőre viszonylag vékony és rugalmas, gyengébb a curkánok és merinók bőrénél. A gyapjas cigája bőrök juhászbunda, közönséges bőrbekecsék, ködmönök készítésére ennél fogva kevésbé alkalmasak.

A gyapjú színe fehér, néha tűzdelt. A cigája bundáját bélállomány nélküli pehelyszálak alkotják. Ezek a szálak fodrosak, hullámosak, fürtös szerkezetűek; finomabb harmadrendű posztógyapjúnak minősíthető.

1. ábra:

Cigáják

Fotó: Gáspárdy A.

Figure 1: Tsigai sheep (Photo: A. Gáspárdy)

A gyapjúsál simulékony, néha lüszter fényű. A fontosabb gyapjútulajdonságokról a 2. táblázat tájékoztat.

A kosok nyírósúlya több, gyapja hosszabb és durvább. Az évi kétszeri nyíratás csak a Délvidékre volt jellemző. A jól kezelt hegyi cigája bundájának rendementje 36-60% között alakul. Jó a fajta gyapjával való benőttsége. A tömörttség viszont nem kielégítő.

A bárány gyapjút a kalap gyárosok szívesen vásárolták. Több gyáros a cigája gyapjú nemezülő-képességét is dicsérte, a házilag fonók, szövők és ványolók szintén.

Sokak szerint a cigája elsősorban tejhasznú juh. Hagyományosan a három hónapos szoptatást követően még négy hónapig fejik az anyákat, naponta kétszer. A kifejt tej anyánkénti átlagos mennyisége 40-60 liter. A tejhasznosítás az első világháborút követően még inkább előtérbe került. Ekkor váltak híressé nagyobb tejtermelésük révén a bánáti (zombori) cigáják. Az újszülött bárányok nagyok, s anyjuk jó tejeleése következtében különösen eleinte igen jól fejlődnek.

2. táblázat:

Cigája anyák gyapjútulajdonságai Gáspárdy és mtsai (2002) nyomán

Tulajdonság (1)	Őshonos cigája(2) (n=87)	Tejelő cigája(3) (n=40)	
	Átlag(4) ±Szórás(5)	Átlag(4) ±Szórás(5)	
Nyírósúly, kg(6)	2,8 0,4	4,4 0,4	***
Fürthosszúság, cm(7)	7,2 1,3	10,7 2,3	***
Szálfinomság, µm(8):	33,5 4,7	39,6 3,5	***
- lapockán(9)	32,3 3,4	38,1 3,3	***
- faron(10)	34,6 8,1	41,1 4,0	***
Medulláltság, %(11):	2,2 1,2	3,6 1,3	***
- lapockán(9)	1,9 1,2	3,0 1,2	***
- faron(10)	2,5 1,5	4,2 1,8	***
Pászmakiegyenlítettség, %(12):	24,8 3,2	23,7 3,4	NS
- lapockán(9)	24,1 3,5	23,1 3,7	NS
- faron(10)	25,4 3,3	24,2 3,6	NS
Íveltség, per 1cm(13):	3,7 0,6	3,7 0,6	NS
- lapockán(9)	3,6 0,7	3,8 0,6	NS
- faron(10)	3,8 0,7	3,6 0,7	NS
Bundakiegyenlítettség, %(14)	94,8 5,1	92,9 5,6	NS

*** - $P < 0.05$, NS - nem szignifikáns (non-significant),

Table 2: Wool characteristics of Tsigai ewes after Gáspárdy et al. (2002)

(1)Parameters, (2)Gene-reserve variant, (3)Milking variant, (4)Mean, (5)Standard deviation, (6)Shearing weight, (7)Staple length, (8)Fibre diameter, (9)on shoulder, (10)on britches, (11)Pit content, (12)Homogeneity of staple, (13)Crimping, (14)Homogeneity of flees

A cigája hízekonysága figyelemre méltó, amennyiben más parlagi juhok hízekonyságát felülmúlja. A fajtában az ürüztetés terjedt el.

A cigája húsa kiválóan finom, porhanyó, jó ízű, nem faggyú szagú.

A cigája is csak ősszel üzekedik. A természetes fedeztetési időny augusztustól novemberig tart. Nem szapora fajta, szaporulati százaléka 120-130 között alakul, tehát viszonylag ritka az ikerbárány.

Roppant edzett, ellenálló.

Az ezredfordulón az ellenőrzött őshonos cigája állományunk hozzávetőlegesen ezer anyát és ötven kost számlál. Ezek az állatok a Körös-Maros Nemzeti Park, valamint néhány gazdasági társaság és magán tenyésztő állományát alkotják, a természetes környezetükkel szoros szimbiózisban élve.

A tejelő cigája, amit a Magyar Juhtenyésztő Szövetség, éppen kitenyésztett, egyhasznú voltára (és esetlegesen idegen fajták vérhányadára) tekintettel mára már önállófajtaként különít el, testméreteiben jelentősen meghaladja a jelenleg őshonosként kezelt állományt, és alkatában magán viseli a kimagasló tejtermelő-képesség külső jegyeit. A tejelőben meghatározó a hosszú, lelógó fül és a hosszú fej, gyapjútól mentes homlokkal és domború orrháttal. Az őshonosra jellemző bóbíta (homlok gyapjú korongja) sincs a tejelőben, s a bárányai feketén jönnek a világra. Mindenképpen suta. A tejelő változat szaporább az őshonosnál, és nagyobb kifejtett kori súlya révén intenzívebb a gyarapodása.

Az őshonos és a tejelő változat közötti különbség kimutatását szolgálta (az őshonos állomány fenntartásának rendszeres kontrolálása mellett) a fajta vércsoport és fehérje polimorfizmus rendszereinek vizsgálata is (Fésűs, 1974; Anton és mtsai, 1997). A cigája egyes változatai, valamint más fajták közötti genetikai távolság becslésére DNS-vizsgálatok kezdődtek meg.

A génrezerv cigája juhval kapcsolatos elsődleges teendő a fajta tisztavérben történő megőrzése, a fajtában lévő genetikai variancia és fenotípusos változatosság, s nem utolsó sorban a környezet fenntartása. E mellet cél a fajta értékmérőinek újbóli felismerése és kihasználása többnyire hagyományos módszerekkel, amivel az állati termék-előállítás és életünk sem veszít sokszínűségéből (Veress és mtsai, 1996).

Irodalom

Anton I.-Zsolnay A.-Kukovics S.-Molnár A.-Fésűs L. (1997): β -lactoglobulin polymorphism in Hungarian milking lactoglobulin polymorphism in Hungarian milking sheep breeds and crosses. 48th Ann. Meet. of EAAP, Vienna, Austria, 25-28. August, Book of Abstract 3., S3.32., 302.p. Bodó I. (1992): A háziállatok géntartalékainak megőrzése. MTA doktori értekezés, Budapest. Bodó I.-Veress L. (1997): Cigáatenyésztés Jugoszláviában. Magyar Állattenyésztők Lapja. XXV. évf. 3. szám, 7.p. Festetics I. (1819): Debatten Schafzucht. Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen, Brünn, April, Nr.22. Fésűs L. (1974): A juh vércsoportjai I. Az első hazai vizsgálatok eredménye (The blood groups of sheep. The results of the first home investigations). Állattenyésztés, Tom. 23., No. 5., 83-88p. Gáspárdy A.-Eszes F.-Bodó I.-Koppány G.-Keszthelyi T.-Márton F. (2001): A cigája (berke) juh fajta hazai változatainak alkattani összehasonlító vizsgálata. Állattenyésztés és Takarmányozás, 50.1.33-42. Gáspárdy A.-Nagy J.-Eszes F.-Záhonyi J. (2002):

Cigája állományok gyapjúvizsgálata. Kézirat. Keszthelyi, T.-Bodó, I.-Eszes, F.-Jávorka, L.-Gáspárdy, A. (1999): Remarkable change in type of the Hungarian indigenus Tsigai. Paper. Workshop of the Danubian Countries Alliance for Gene Conservation in Animal Species (DAGENE), Kosice, Slovak Republik, September 21-23. Rodiczky J. (1904): A juhtenyésztés múlt és jelen irányairól. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdaipari Rt., Budapest, 174.p. Schandl, J. (1941): A cigája eredete és külsője. Magyar Állattenyésztés. 5. szá., 73-75.p. Szentkirályi Á. (1923): Erdély juhái, Erdély juhtenyésztése, A múlt – a jelen – a jövő. Providencia Könyvnyomdai Műintézet, Cluj-Kolozsvár, 132.p. Veress L.-Dunka B.-Bodó I.-Koppány G. (1996): Znaczenie ras owiec utrzymywanych jako rezerwe genetyczna na Węgrzech (Rare sheep breeds in Hungary). Zeszyty Naukowe 23, Polskie Towarzystwo Zootechniczne, Warszawa PL ISSN 1230-5367, 31-37-p.

Summary

The Tsigai is an old, independent long-tailed sheep breed originating in Asia Minor. The breed appeared in Hungary at the end of 18th century. The cloth factory and bloomy wool trade of Brassó urged Transylvanian farmers to change from the Ţsurkana, which has a coarse wool, to the Tsigai, which has a finer wool quality.

The ancient Tsigai was not a primitive breed, but a highly developed multipurpose one. During the 18th and 19th centuries, the golden age of the breed, it was unrivalled in the three primary uses of sheep: as a source of wool, milk and mutton. After the end of 19th century, significant breeding programs diminished, and the breed lost its growing ascendancy. It should also kept in mind that the industry focused on the specialisation of productivity, and breeding for multipurpose use in a single breed lost popularity.

These days, two different variants of the Tsigai are distinguished. One of them is the original (native), being the gene reserve, while the other is selected for milking, this later is officially registered by the Hungarian Association of Sheep Breeders as a new breed.

The Tsigai is black or coffee-coloured on the head and on the extremities. The fleece of lambs is sandy-grey, which turns to white. Some of the rams carry dark horns. The skin is slate-grey, as is the corneous matter. The head is dry and less convex from side view. The eyes are vivid. The auricles are thick, short and horizontal. The neck is medium muscled and free of folds. The shoulders are firm; the withers are medium wide. The back and loin are straight, relatively long, and medium muscled. The loin is slightly slanting, medium long and wide. The udder is well developed. The skeleton is strong. The native Tsigai is extremely strong, hardy and resistant.

During World War I, the milk business grew in importance. Some people of the 20th century considered the Tsigai, first of all, as a milking sheep.

The castration of male lambs for extensive fattening has been practised in the past. The mutton is fine, soft, and does not smell like sheep-suet.

Mating is restricted to the period August – November. The frequency of twins is low.

Around the year 2000, the registered seed-stock population of the Hungarian native Tsigai was about 50 rams and 1000 ewes and was managed by the National Parks; some of these are maintained by farming societies and private farmers. This population is maintained as close to its original environmental conditions as possible in order to maintain the character of the breed (using also the phenotypic and genetic markers as a tool of breeding).